

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 05 | pp. 99-102 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

KORXONA IQTISODIY SALOHIYATI VA UNING SAMARADORLIGINI BAHOLASH

N.N. Ismatullayeva
TDTTrU doktoranti

Abstrakt: Korxonaning iqtisodiy salohiyati deganda unda sodir etiladigan iqtisodiy jarayonni to'liq ta'minlaydigan barcha moddiy va mehnat resurslari hamda nomoddiy aktivlar tushuniladi. Korxonaning iqtisodiy salohiyati tahlili uning mulki, zaxiralari va xarajatlarini har tomonlama o'rganishdir. Iqtisodiy salohiyatni buxgalteriya balansiga nisbatan, aktivlarga nisbatan ishlatiladigan tushuncha deb qarash mumkin.

Kalit so'zlar: iqtisod, korxonalar, aktiv, tahlil, tovar-moddiy zaxiralar.

Korxonalar iqtisodiy salohiyati tahlili buxgalteriya balansini aktivlarini jamlangan qatori va ular bo'yicha o'zgarishlarni baholash orqali amalga oshiriladi. Uning tarkibiy qismlariga uzoq muddatli va joriy aktivlar kiradi. Joriy aktivlar o'z navbatida tovar-moddiy zaxiralar, debitorlik majburiyatlari va pul mablag'laridan iborat bo'ladi. Iqtisodiy salohiyatni o'stirishga juda ko'p omillar ta'sir etadi. Ularni shartli ravishda quyidagicha guruhlariga ajratish mumkin.

1-chizma. Korxonalar iqtisodiy salohiyatining ta'sir birliklari

Korxonada iqtisodiy salohiyatini qiymat va xarajat nuqtayi nazaridan baholash mumkin. Qiymat nuqtayi nazaridan balansda aks etgan barcha aktivlar uning iqtisodiy salohiyatini belgilaydi. Bir qator olimlar uning qatoriga mehnat resurslarini pulda baholangan qiymatini ham kiritishadi. Lekin buxgalteriya balansida mehnat resurslarining pulda baholangan qiymati aks etmaydi. Ishchilarni o'qitish, qayta o'qitish, malakasini oshirish va ularning intellektual ijodkorligini oshirish yuzasidan qilingan barcha xarajatlar orqaligina mehnat salohiyatini baholash imkoni bo'ladi. Lekin bu kabi xarajatlar albatta moliyaviy hisobotlarning tegishli moddalarida aks etadi.

Korxonada iqtisodiy salohiyatini baholashning ko'rsatkichlar tizimini quyidagi tarkibda berib o'tish mumkin:

- korxonada iqtisodiy salohiyati holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimi;
- korxonada iqtisodiy salohiyati bilan ta'minlanganlikni ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimi;
- korxonada iqtisodiy salohiyati samaradorligini ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimi;
- korxonada iqtisodiy salohiyati natijaviyligini ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimi.

Iqtisodiy salohiyat holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimida iqtisodiy salohiyatning o'rtacha yillik qiymati davr boshi va oxiriga qiymatlar yig'indisini ikkiga bo'lish asosida aniqlanadi. Iqtisodiy salohiyatning tarkibiy tuzilishida iqtisodiy salohiyatning har bir moddasini umumiy tarkibida tutgan ulushi baholanadi. Ushbu ko'rsatkich iqtisodiy salohiyatning har bitta tarkibiy birligini iqtisodiy salohiyat qiymatiga bo'lish asosida aniqlanadi.

Iqtisodiy salohiyatning tarkibiga kiruvchi moddalar holatini ifodalovchi ko'rsatkichlarga:

- asosiy vositalar (asosiy vositalarning eskirishi, yaroqliligi, kirib kelishi, chiqib ketishi, ularning jami aktivlardagi salmog'i),
- nomoddiy aktivlar (nomoddiy aktivlarning eskirishi, yaroqliligi, kirib kelishi, chiqib ketishi, ularning jami aktivlardagi salmog'i),
- aylanma mablag'lar (joriy aktivlarning jami aktivlarda va tarkib bo'yicha jamlangan qatorlardagi salmog'i) bilan bog'liq ko'rsatkichlar kiritiladi

Transport potentsiali uning holatining umumiy ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi va ichki yo'llar va ularni tashxislash, vaziyat va tashqi muhitga munosabat, uning investitsion va kredit jozibadorligini shuningdek, temir yo'lning bir qismi sifatida yoki mustaqil xususiy yo'l sifatida rivojlanish istiqbollari uchun asosni belgilaydi. Hozirgi paytda potentsialning yagona ta'rifi va yagona baholash tizimi mavjud emas. Transport bozorida raqobatning kuchayishi mamlakatdagi iqtisodiyotning barqaror o'ishi va iqtisodiyotning transportga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish sharoitida yuqori iqtisodiy ko'rsatkichlarni ta'minlash uchun transport kompaniyasining strategik salohiyatini obyektiv iqtisodiy baholash muammoning dolzarbligini belgilaydi.

Transport korxonasi misolida iqtisodiy potentsialga ta'sir qiladigan omillarni ko'rib chiqamiz (1-jadval)

1-jadval

"O'zbekiston temir yo'llari" AJning 2023 yil 1 uchun statistik ma'lumotlari

№	Asosiy ko'rsatkichlar	Yillar		Farqi %
		2022 y.	2023 y.	
1.	Jo'natilgan yuk, ming.tonna	73 500,0	73 674,8	100,2
2.	Yuk aylanmasi, miln.tonna-km	25 500,5	27 000,0	105,9
3.	Tashilgan yuklar, miln.tonna	105 000,0	109 000,4	103,8
4.	Yo'lovchilar aylanmasi, mln.yo'lovchi-km	9 013,0	9 626,2	106,8
5.	Jo'natilgan yo'lovchilar, ming.odam	9 139,2	9 809,7	107,3
6.	Tashilgan yo'lovchilar, ming. odam	2 097,1	2 502,2	119,3
7.	Umumiy ishchi-xodimlar soni, ming odam	76,800	72,600	94,5
8.	Yangi tashkil e'tilgan ish joylar	2 000	464	23,2
9.	Daromadlar, mlrd. so'm	12 510,5	12 656,3	101,2
		Yillar		Farqi %
		2022 y.	2023 y.	
10.	Eksplutasion temir yo'l uzunligi, km	4 732,8	4 726,1	99,9
11.	shu jumladan elektrifikasiya yo'li, km	1 929,2	1 933,9	100,2

*manbaa: www.stat.uz

Yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan ko'rishimiz mumkinki, korxonada iqtisodiy potensialining oshishiga bevosita yuk va yo'lovchi aylanmalari, jo'natilgan va tashilgan yuklar hajmi, elektrifikatsiyalangan temir yo'llarning uzunligi va daromad keladigan karidorlarning hamining ortishi ta'sir ko'rsatadi. "O'zbekiston temir yo'llari" AJning elektrifikatsiya yo'llari 2022 yilga nisbatan 2023 yilda 4.7 km ga oshgan. Korxonada daromadlari esa 1.2 % ga oshgan. Jo'natilgan yuklar, yuk aylanmasi va tashilgan yuklar hajmi ham mutanosib ravishda oshib borgan. Bu bevosita jamiyatning iqtisodiy potensialini oshganidan dalolat beradi.

Korxonaning iqtisodiy salohiyati - bu o'z resurslarining barcha turlaridan, ularni olishning mavjud manbalaridan va bozor sharoitlaridan eng samarali foydalanish bilan kuzatiladigan iqtisodiy tizimning maksimal erishiladigan holati. Iqtisodiy salohiyat ancha murakkab kategoriya bo'lib, ko'rsatkichlar tizimi bilan tavsiflanadi. Uni bir vaqtning

o'zida ko'plab omillar ta'sirini hisobga oladigan va ayni paytda o'zining ma'lumotlilik va real qo'llanilishini saqlaydigan biron bir qiymat bilan ifodalash deyarli mumkin emas.

Birinchi, iqtisodiy tizimning holati iqtisodiy faoliyatning turli tomonlarini tavsiflovchi ko'rsatkichlar nisbatini o'z ichiga oladi. Bu dinamikada potentsialni hisobga olish imkonini beradi, ya'ni. vaqt o'tishi bilan ko'rsatkichlar nisbatining o'zgarishi iqtisodiy salohiyat qiymatini o'zgartiradi.

Ikkinchi, ko'rsatkichlar tizimidan foydalanish nisbiy qiymatlardan faol foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu potentsialni tushunishning resurs yondashuvidan ustunlikdir, bunda ma'lum bir narxda to'plangan resurslar miqdorini o'lchash va shunga mos ravishda vaqt o'tishi bilan iqtisodiy potentsialning real o'zgarishini baholashda inflyatsiya komponentidan xalos bo'lish zarur bo'ladi.

Uchinchi, Iqtisodiy salohiyatni erishish mumkin bo'lgan maksimal holat sifatida tushunish uni qo'llash doirasini kengaytirish - iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarini ham qamrab olish imkonini beradi.

To'rtinchi, iqtisodiy salohiyatni ko'rsatkichlarning eng yaxshi nisbati ko'rinishida ifodalash potentsial o'zgarishlarni baholash va modellashtirish jarayonini iqtisodiy, matematik va statistik usullar va modellashtirishdan foydalanishga imkon qadar yaqinlashtirish imkonini beradi.

XULOSA

Iqtisodiyotning to'liq tiklanishi real sektorning sezilarli va uzoq muddatli o'sishini nazarda tutadi. Muayyan hududda iqtisodiyotni tiklash imkoniyatlari va istiqbollari baholash uchun undagi o'sish nuqtalarini, xususan, tez o'sish uchun salohiyat va zaxiraga ega bo'lgan korxonalarni aniqlash kerak. Iqtisodiy salohiyatning ajralmas toifasidan foydalanish yashirin imkoniyatlar va zaxiralarni aniqlash, mumkin bo'lgan maksimal o'sishni bashorat qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Moliyaviy tahlil darslik B.A.Xasanov, M.Y.Raximov, Z.A.Muqumov, A.I.Aliqulov, A.B.Djumanova, N.SH.Xajimuratov, R.B.Xasanova T "Iqtisodiyot" 2019

2. Гусаков В.Г. Экономика и организация сельского хозяйства в условиях становления рынка: научный поиск, проблемы, решения. / В.Г.Гусаков. – Минск: Белорус. наука, 2008.

3. Ковалев В.В. Анализ баланса, или как понимать баланс. Учеб.-практ. пособие. / Под ред. В.В.Ковалева, Вит. В.Ковалева. – М.: Проспект, 2008. 10. Куликов И.С. Повышение эффективности использования экономического потенциала предприятий, производящих хлебобулочные и мучные изделия. Автореф. дис. ...канд. экон. наук: 08.00.05 / И.С.Куликов. ГОУ ВПО «Московский гос. ун-т пище-вых производств». – М., 2009.

4. Альгина М.В. Инновационный потенциал экономической системы и его оценка. / М.В.Альгина, В.А.Бовнар. // Современные технологии управления. 2011. №1 (01). № рег. статьи 0001. Режим доступа: <http://sovman.ru>. Дата доступа: 24.12.2013 г.

5. www.stat.uz

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

